

Delovna taborišča v objektivu zgodovinopisja

O povojnih delovnih taboriščih, v katerih je kazen različnih oblik »prevzgojnega« delo prestajalo okoli 15.000 obsojencev, je v zgodovinskih knjigah, kaj šele v učbenikih, komaj kaj zapisanega. Prva knjižica o tej tematiki je izšla šele v drugi polovici devetdesetih let; Ive A. Stanič je v samozaložbi leta 1996 izdal knjižico V čigavem imenu?. O delovnih taboriščih molčijo tudi vsi zadnji pregledi slovenske novejšje zgodovine. In vendar pomenijo ta taborišča »hudo hipoteko komunističnega režima v Sloveniji«, je prepričan zgodovinar in vodja sektorja za popravilo krivic in za narodno spravo na ministrstvu za pravosodje **dr. Milko Mikola**.

Dr. Mikola je to temno liso slovenske zgodovine prvi celoviteje osvetlil v študiji Delo kot kazen, ki jo je leta 2002 izdal Zgodovinski arhiv Celje, in v študiji Povojna delovna taborišča v Sloveniji, ki je skupaj z dostopnimi dokumenti in pričevanji taboriščnikov izšla v zborniku Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji. Izdalo ga je ministrstvo za pravosodje, uredil pa dr. Mikola. Nekateri bi sicer rekli, da tedanja oblast ni počela nič takšnega, česar ne bi počele tudi mnoge druge, načeloma demokratične države: Američani z Japonci, Angloameričani z ujetniki, Britanci z Buri ali, nenazadnje, Američani danes z domnevnimi teroristi. A to seveda ne more pomeniti, da si ta odrinjena, če že ne zamolčana tema, ne zasluži ustrezne pozornosti.

Prva »civilna« delovna taborišča so nastala že junija 1945; ustanovili so jih za politične in druge zapornike, obsojene na odvzem prostosti s prisilnim delom. Najprej so jih imenovali kazenska taborišča, od začetka leta 1946 pa zavodi za prisilno delo. Tem so se leta 1949 pridružila še taborišča za poglobljeno delo in taborišča za družbeno koristno delo. Uradno se je uporabljal izraz delovne skupine. Najbolj množično so »delovne skupine« ustanavljali po sporu z Informbirojem, v letih 1949 in 1950. Kazni prisilnega, poglobljene in družbeno koristnega dela so odpravili s spremembami kazenske zakonodaje leta 1951, sama taborišča pa so obstajala še nekaj časa – dokler niso obsojenci kazni prestali do konca, bili pogojno izpuščeni ali pomiloščeni. Z ustanovitvijo teh taborišč je tedanja oblast kršila Konvencijo št. 29 o prisilnem ali obveznem delu, ki jo je Mednarodna organizacija dela sprejela 25. junija 1930 v Ženevi. Med 106 državami jo je namreč 30. septembra 1932 ratificirala tudi Kraljevina Jugoslavija.

Delovna taborišča so (uradno) ustanavljali zato, da bi obsojence v njih politično in ideološko prevzgojili. Po mnenju dr. Milka Mikole pa to ni bil glavni razlog – poglobljene razlogi so bili ekonomski. Država je namreč po vojni za uresničitev planov prve petletke, za t.i. kapitalno izgradnjo, potrebovala ogromno poceni delovne sile. Poleg vojnih ujetnikov in političnih zapornikov so najcenejšo delovno silo predstavljali prav obsojenci na prisilno, poglobljeno in družbeno koristno delo. Z njihovimi žulji so bili zgrajeni mnogi največji gospodarski objekti v Sloveniji: Tovarna glinice in aluminija v Kidričevem, Litostroj (Titovi zavodi), hidroelektrarni Moste-Žirovnica in Medvode, Elektro inštitut, Kemijski inštitut, poštno poslopje v Ljubljani, atomski reaktor v Podgorici in številni drugi objekti, pa tudi najtežavnejše trase in mostovi.

Po podatkih dr. Mikole je kazen poglobljene in družbeno koristnega dela v delovnih taboriščih po vojni prestajalo okoli 8500 obsojencev, kazni prisilnega dela (v Kočevju, Teharjah, Bresternici in Studencih pri Mariboru) pa okoli 6500 ljudi. Če k temu dodamo še obsojence na prisilno delo v kazensko popravni domovih, teh je bilo okoli 5000, to pomeni, da je osnovno infrastrukturo postavljalo na noge okoli 20.000 ljudi. Med obsojenimi so prevladovali t.i. razredni sovražniki, kot so bili bivši podjetniki, večji kmetje, duhovniki, veliko pa je bilo tudi tehnikov in inženirjev, malih kmetov in lumpenproletarcev.

Delovne norme na gradbiščih so bile izjemno visoke. Civilni delavci na gradbišču hidroelektrarne v Mostah so se, denimo, pritoževali, da so norme neizvedljive, toda obsojenci so jih presegli

Dr. Milko Mikola: Ideološka in politična prevzgoja obsojencev ni bila poglobljene cilj, taborišča so narekovali predvsem ekonomski razlogi.

za več kot 100 odstotkov. Nekateri obsojenci, so zapisali v enem od uradnih poročil z gradbišča, so prostovoljno, brez premora delali tudi po 24 ur. Dr. Mikola je prepričan, da so zaradi prekomernih naporov, nezadostne prehrane, slabih zdravstvenih in higienskih razmer ter fizičnega in psihičnega maltretiranja tudi umirali. Samo na prestajanju kazni poglobljene dela jih je leta 1949 umrlo sedem, leta 1950 pa šest. Nekaj obsojencev so takoj po vojni v taboriščih tudi likvidirali.

Kazen poglobljene dela je začela veljati v začetku leta 1948, izrekli pa so jo zaradi domnevnih kršitev tedanjega zakona o prekrških zoper javni red in mir, raznih uredb zveznih in republiških ministrstev ter odlokov mestnih in okrajnih ljudskih odborov. Kmete so na to kazni obsojali predvsem zaradi kršitev uredb o obveznem odkupu pridelkov, delavce pa zaradi kršitev delovnega razmerja. Neki delavci so jo izrekli zato, ker se po porodu ni takoj javila na delo. Kazen so obsojenci formalno prestajali znotraj delovne skupine v Kočevju, Strnišču pri Ptuj, Rogozi pri Mariboru ali v Prestranku pri Postojni, delali pa so po vsej Sloveniji.

Taborišča za obsojene na t.i. družbeno koristno delo so začela nastajati poleti 1949 (v Strnišču pri Ptuj, Ljubljani, Škofji Loki). Po zakonu, ki je maja istega leta uvedel ta ukrep, je bila ta kazni predvidena za ljudi, ki so se »na javnem kraju vedli na posebno drzen ali surov način in s tem žalili državljane in njihov mir«, ki so si izmišljali ali širili lažne vesti, se izmikali delu in živeli v brezdelju, ter tistim, ki so pijančevali, se vdajali prostituciji, hazardu, se ukvarjali s tihotapstvom ali črno borzo. Pogoj za izrek te kazni je bilo predvidevanje, da gre za zakrknjenca, ki za prevzgojo potrebujejo daljši čas. Največ tovrstnih kazni so komisije za prekrške izrekle leta 1949 – kar 1549 oseb. Ker so bile pri svojem delu vendarle preveč prizadevne – na družbeno koristno delo so obsojale tudi upokojenke, mladoletnike, tuberkulozne bolnike, duševno bolne in nosečnice – je morala posredovati oblast. Zaleglo je priporočilo, da je treba brezdelneže iskati predvsem v vrstah »razrednih nasprotnikov, ostankov kapitalistov in pri kulaškem elementu«. Konec leta 1949 je to kazni prestajalo le še okoli 600 oseb. Po pričevanjih taboriščnikov – na ministrstvu za pravosodje so jih v minulih letih veliko zbrali med postopki za odobritev odškodnin – so bile razmere za bivanje zelo slabe, na dnevnem redu pa je bilo marsikje tudi pretepanje in ustrahovanje. Teh kazni ni bilo več dovoljeno izrekat od 27. februarja 1951.